

YENİ EKONOMİK DÜZEN VE İDEOLOJİSİ

Çağlar Keyder*

Dünyada bazı örgütler var, belirli işlevleri olan ideolojik lügatçelerin geliştirilmesi için kurulmuş. B.M., UNESCO, UNCTAD gibi kuruluşlar böyle. Bu örgütlerin kâğıt doldurmaya ve her dönemin "liberal" görüşlerini saptamaya hizmet ettiğini kimse yadsımıyor, kimse de fazla ciddiye almıyor B.M. ve UNESCO çerçevesinde söylenen lâfları. Dünya liberal burjuvazisinin bir nevi vicdan rahatlatması.

Fakat bazı konjonktürlerde bu ideolojide diskur, vicdan rahatlatmasının dışına çıkıyor, sermayenin daha realist olması gereken temsilcileri de aynı formülleri tekrarlıyorlar. Devlet adamları büyük şehirlerde toplanıp tüm dünyanın menfaatini gözetken konuşmalar yapıyorlar. Dünya nüfusu sınıfsız, ülkesiz, çelişkisiz bir kitle gibi görülmeğe başlanıyor. Dayanışma gerektiği vurgulanıyor. İşte böyle zamanlarda ideolojik diskurların işlevleri üzerinde düşünmek gerekir. Çünkü artık örgüt bürokrasilerinin kâğıt dolaplarından çıkıp kamu oyu oluşturma işlevi üstlenmiş formüllerle karşı karşıyayız. Yani dünya kapitalizminin dünya ideolojisi oluşturma çabası.

Her ideoloji belirli bir bütünsellik içine oturur ve fertlerin o bütünselliği, ilişkileri tehlikeye düşürmeyecek şekilde algılamalarını sağlar. Bütünselliğin boyutları değişince ideolojik formülasyonlar da değişmelidir ki yeni gerçeklerle sağlıklı yaşam ilişkileri kurulabilsin. Demek ki "yeni ekonomik düzen" formülünü incelerken bütünselliğin hangi değişen boyutlarına oturduğunu araştırmamız lâzım. Yani sistemde hangi değişiklikler böyle yeni bir formülasyonu gerektiriyor ve de niye bu formülasyon yaygın bir kabul görüyor. Bu belirlenmeyi sadece ekonomi düzeyinde inceleyeceğiz.

Çok bilinen bazı verilerden yola çıkmak mümkün; "yeni ekonomik düzen" lâfı 1970'lerde yaygınlaştı, yani ham madde fiyatlarının savaştan beri en yüksek düzeye ulaştığı bir dönemde. Ayrıca petrol fiyatlarının da büyük zam gördüğü yıllar.

Bu konjonktüre ilişkin hatırlamamız gereken bir ayrıntı var : Uluslararası para bunalımı. Daha doğru bir deyişle doların dünya parası olarak genel eş-değer işlevini yitirip yitirmeyeceği tartışması. Şimdi

* Öğretim Görevlisi, Ekonomi Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

biliyoruz ki petrol fiyatları dahil olmak üzere son iki yıldaki gelişmelerin çoğu Amerikan ekonomisinin hiyerarşik durumunu sağlamlaştırdı, dolaylı olarak da doların dünya parası olarak kabullenilmesini yeniden sağladı.

Bütün bu olayların aynı dönemde ortaya çıkması şüphesiz ki bir raslantı değildi. Bu yıllarda bir dünya krizinden bahsedilmesi ve bu olayların ya krizin habercisi ya da sonucu olarak görülmesi bilmece-nin parçalarını birleştirmek yönünde bir çabaydı. Fakat işin kötüsü kriz sözcüğünün de yukarıda bahsettiğimiz ideolojik lügatçenin parçası olması. Özellikle sermayenin tüketicilerden anlayış bekleyen rasyo-nelleştirme çabaları kriz sözcüğünün yarattığı ortamda daha kolay gerçekleştiriliyor. Nitekim yeni ekonomik düzen formülü de krize karşı bir reçete olarak ortaya çıkarılmıştı. Bu demek değil ki kriz diye birşey yok. Yalnız kriz her sektörü aynı derecede etkilemiyor. Bazı sektörlerde kâr haddi düşerken diğerleri durumlarını sağlamlaştırabiliyorlar. Kâr haddi düşen sektörler "yeni ekonomik düzen" de üretimi periferiye transfer edilecek sektörler.

Ayrı gözüken olguları açıklamak ve bir yandan da kriz sözcüğünü ideolojik boyutundan kurtarmak için dünya iş bölümü kavramını vurgulamak gerek. Tartışmasına girmeden bazı tanımlar yapmak ve bir takım önerilerde bulunmak istiyorum.

Önce birikim tarzı kavramı :

"Birikim tarzı" sermayenin değerlendirme (valorisation) sürecinin özgünlüğünü anlatan bir kavram. Yani sermayenin devresi içinde ham madde, makina ve iş gücünün nerelerden nasıl alındığı, üretimin yine nerede ve nasıl yapıldığı, ve ürünün gerçekleşme sürecini kapsayan bir kavram. Dünya sermayesi söz konusu iken özellikle ülke sermayelerinin dünya sermayesinin değerlendirme sürecindeki işlevleri önemli. Bu da teknolojinin dağıtımı ve ülkelerin içinde bulunduğu iş bölümüne dayanıyor. Kısaca söylemek gerekse :

"Birikim tarzı" dünya ekonomisi içinde belirli bir iş bölümü ve teknolojik yapının özgün eklenmesinden doğar.

İkinci olarak da kriz kavramına ilişkin öneriler :

— Kapitalist ekonomi kâr haddinin düşme eğilimi, yani artı değer çıkarma hızının yavaşlaması yüzünden krize girer. Kriz eğilimi her birikim tarzı içinde vardır. Kriz platformuna girmek söz konusu birikim tarzının sermayenin değerlendirilmesinde etkin işlevini kaybetmesi demektir. Krizden çıkmanın tek yolu yeni bir birikim tarzının oluşmasıdır.

Ve buradan çıkararak ...

1. Dünya ekonomisinin kriz döneminde olması bir birikim tarzından çıkıp diğerine girme sürecini simgeler.
2. Krizden çıkmak yeni bir "birikim tarzının" uygulanmaya konulduğunu gösterir.

Bu çerçeve içinde görüntüleri 1974'de önem kazanan fakat özünde halen süren krizi inceleyebiliriz. Bu kriz dünya sermayesinin bir birikim tarzının içinde kâr haddinin azalması ile beraber yeni bir birikim tarzına girme süreci içinde çıkmıştır. Bir yandan İkinci Dünya Savaşı sonunda kurulan dünya iş bölümünün ve bu iş bölümünü ayakta tutan teknolojik dağılımın değişme gereğinin kâr haddinin düşmesi ile ortaya çıkması, diğer taraftan da yeni birikim tarzının doğma sancıları 1974'den beri geçirilen tecrübeyi açıklar. O halde tartışmamız gereken, bu iki birikim tarzı arasındaki farklılıklar ve birinden diğerine geçerken çıkan sorunlar. Bunu özellikle, periferinin dünya iş bölümü içindeki işlevi açısından incelememiz gerekiyor ki "yeni iktisadi düzen" formülünü aydınlatma olanağı çıksın.

İki birikim tarzının periferi açısından farklılıklarını gözlemek yine ideolojik diskur düzeyinde mümkün. Bilindiği gibi yakın zamana kadar az gelişmişlik olgusuna eleştirel yaklaşım durağancı bir yaklaşımdı. Yani kapitalizmin az gelişmiş ülkelerin büyümelerini engellediği, sanayileşmeye izin verilmediği görüşü hakimdi. Bu dönemde eleştirel yaklaşım ağır sanayi kurulmasını, fabrika üreten fabrikaları, az gelişmişlikten kurtulmanın tek yolu olarak önerirdi. Şimdi ise fabrika üreten fabrikalar formülü eleştirel oldukları pek iddia edilemeyecek çevreler tarafından benimsenmiş durumda. Demek ki gerçekliği ideolojik diskur düzeyine dahi yansımış bir oluşumla karşı karşıyayız. İşte yeni birikim tarzı adını verdiğimiz teknolojik dağılım ve dünya iş bölümü eklemlenmesi periferideki bu değişikliği ortaya çıkaran bir gelişme. Kısaca ifade etmek gerekse şöyle diyebiliriz : eski birikim tarzında emek yoğun teknolojilerle iç pazara dönük tüketim malları ve dış pazara dönük tarım ürünleri ile ham maddeler üreten periferi ülkeler, yeni birikim tarzında sanayi devriminin klasik endüstrilerine de yöneliyorlar : demir-çelik, temel kimya vs. Bu arada standart teknoloji dayanaklı tüketim maddeleri eski hafif sanayi yerini alıyor. İşte dünya ekonomisinin yeni düzeni bu.

Burada vurgulanması gereken yeni ekonomik düzenin herhangi bir periferi ülkenin isteğine bağlı olarak yahut da yukarda sözünü ettiğimiz üst düzeydeki toplantıların neticesinde ortaya çıkmadığı. Mademki dünya kapitalizminin yeni bir birikim tarzında işlemesi söz ko-

nusu, değişikliği dünya sermayesinin gereksinmeleriyle açıklamaya mecburuz.

Dünya sermayesinin çeşitli kesimleri var; dünya ekonomisinin geçirdiği aşamaları da bu sermaye kesimlerinin işlevlerine ve önemlerine dayanarak açıklamak mümkün. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ülke ekonomilerini birbirlerine bağlayan sermaye kesimi öncelikle ticaret sermayesiydi. İş bölümü, ticaret sermayesinin hareketlendirdiği bir düzeyde gerçekleşiyordu. 1945'den beri ise üretime yönelik yatırımlar önem kazanmaya başladı. Üretici sermaye artık uluslararasılaşmış durumda. Bu uluslararasılaşmanın periferiye uzanması, yani periferideki üretimin dünya sermayesi tarafından hareketlendirilmesi yeni birikim tarzının ön koşullarından.

İkinci bir koşul da yine İkinci Dünya Savaşı'ndan beri hızlanan teknolojik gelişmeler. Bu yeni teknolojilerin gelişmesi sayesinde merkez ülkeler dünya iş bölümünde elektronik, nükleer enerji gibi teknoloji-yoğun sahalara yöneldiler. Yüksek kârlar artık teknolojik rantın toplanması ile elde ediliyor. Teknolojisi standartlaşmış sanayiler ise yüksek ücret düzeyli merkez ülkelerde kârlı olamıyor. Üretici sermayenin uluslararasılaşması sanayi kollarının yeni teknolojik gereksinmelere uygun bir şekilde merkez ve periferi ülkelere dağılmasını sağladı.

Bu koşulların mevcudiyeti gözlediğimiz yeni birikim tarzının yerleşmesi için yeterli değil. Unutulmaması gereken diğer bir nokta önceki birikim tarzı içindeki bunalım, yani kâr haddinin düşme eğilimi.¹

Periferi ekonomilerinde temel bazı alt yapı yatırımlarının son 30 yılda gerçekleştirilmiş olması sözünü ettiğimiz tüm sanayi kollarında yatırım yapılmasını ve bu yatırımlarla yüksek kâr elde edilmesini mümkün kıldı. Üretici sermayenin periferiye yayılması ortalama kâr haddini yükselten ve giderek büyüyen bir dünya işçi sınıfı yaratarak toplam artı değer hacmini arttıran bir olgu.

Periferideki ucuz iş gücünü standart teknoloji sanayi mallarında kullanmak, böylece merkezdeki iş gücünü yeni teknoloji, bu yüzden de yüksek kârlı malların üretimine yöneltmek sermaye için etkin bir rol. Tabii ki sermaye derken hem merkezde üslenmiş tekelleri hem de periferi burjuvazisini kastediyoruz. Bir de sanayi devriminin teknolojilerinin tabiatın kirlenmesi açısından merkez ülkelerde politik ve

(1) Eski birikim tarzı içinde sermayenin organik bileşiminin devamlı yükselmesi, ve de özellikle 1960'ların ekonomisinde ücretlerin dünya çapında artması sermayenin hem mekânsal hem de teknolojik arayışlarda bulunmasını gerektirdi.

ideolojik sorunlara neden olduğunu hatırlarsak, periferiye kayma olayının ekonomi dışında da belirlendiği ortaya çıkar. İşte “yeni ekonomik düzen” formülü kriz konjonktüründe periferiye kaymaların, yani yeni birikim tarzının oluşmasının ideolojisini hazırlayan formül.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz :

- Dünya kapitalizminin kotardığı yeni birikim tarzı periferiye değişik işlevler veriyor. Sermayenin dünya çapında en yüksek kârı araması periferinin belirli bir düzen içinde sanayileşmesini öngörüyor.
- Bu yeni düzen yeni bir sıralama anlamına gelmiyor. Hiyerarşik gelişmiş-az gelişmiş ilişkileri devam ediyor fakat uzmanlaşmalar farklı.
- “Yeni ekonomik düzen” türü sloganlar gizledikleri kadar açıklayıcı da olabiliyorlar, çünkü en azından yeni ideolojik formüller gerektiren gelişmelere işaret ediyorlar.